

منصور ہاشمی خراسانی

درسی از آن جناب درباره‌ی اینکه زمین از مردی عالم به همه‌ی
دین که خداوند او را در آن خلیفه، امام و راهنمایی به امر خود
قرار داده باشد، خالی نمی‌ماند.

باب (۱)

آیاتی از قرآن که بر این دلالت دارند.

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالى

آیه ۱

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى:

﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾^۱

ترجمه:

خداوند بلندمرتبه فرموده است:

«هرآینه من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام».

[ملاحظات]

۱. أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الطَّلِقَانِيُّ، قَالَ: سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ الْهَاشِمِيَّ الْخُرَّاسَانِيَّ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، فَقَالَ: إِنَّ الْأَرْضَ لَا تَخْلُو مِنْ خَلِيفَةِ اللَّهِ جَاعِلُهُ، وَلَوْ خَلَّتْ لَسَاخَتْ بِأَهْلِهَا، وَمَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ هَذَا الْخَلِيفَةَ فَقَدْ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، ثُمَّ سَكَتَ سَاعَةً حَتَّى أَرَدْتُ أَنْ أَقُومَ مِنْ عِنْدِهِ، فَقَالَ: لَا يَزَالُ اللَّهُ يَجْعَلُ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً مِنْذُ قَالَهُ، وَلَوْ قَالَ: «إِنِّي أَجْعَلُ» لَكَانَ مِنْهُ جَعْلٌ وَاحِدٌ، وَلَكِنَّهُ قَالَ: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ﴾، وَالْجَاعِلُ مَنْ يَسْتَمِرُّ مِنْهُ الْجَعْلُ، وَكُلُّ خَلِيفَةِ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ مَهْدِيٌّ إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ فِيهَا لِيَضَعَهُ حَيْثُ يَشَاءُ اللَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَهْتَدِ إِلَى مَهْدِيٍّ زَمَانِهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا.

ترجمه:

احمد بن عبد الرحمن طالقانی ما را خبر داد، گفت: از منصور هاشمی خراسانی درباره‌ی سخن خداوند بلندمرتبه پرسیدم که می‌فرماید: «هرآینه من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام»، پس فرمود: هرآینه زمین از خلیفه‌ای که خداوند قرار دهنده‌ی او باشد خالی نمی‌ماند و اگر خالی بماند اهل خود را فرو می‌برد و هر کس بمیرد در حالی که این خلیفه را نمی‌شناسد، به مرگ جاهلیت مرده است. سپس مدتی سکوت نمود تا جایی که اراده کردم از نزد او برخیزم، پس ادامه داد: خداوند از هنگامی که این را فرمود، همواره در زمین خلیفه‌ای را قرار داده است و اگر می‌فرمود: «قرار می‌دهم» می‌توانست یک قرار دادن باشد، ولی فرمود: «قرار دهنده‌ام» و قرار دهنده کسی است که قرار دادن از او استمرار می‌یابد و هر خلیفه‌ای برای خداوند در زمین، به چیزی که خداوند در آن خلق کرده، هدایت یافته است تا آن را در جایی که خداوند می‌خواهد قرار دهد و هر کس به مهدی زمانش راه پیدا نکند، هرآینه به گمراهی دوری دچار شده است.

۲. أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبُلْخِيُّ، قَالَ: سَأَلَ الْمَنْصُورَ رَجُلٌ وَأَنَا حَاضِرٌ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، فَقَالَ: لَا يَزَالُ اللَّهُ جَاعِلًا فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً مُنْذُ وَعْدِهِ، إِمَّا ظَاهِرًا مَشْهُورًا وَإِمَّا خَائِفًا مَغْمُورًا، وَإِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ، قَالَ الرَّجُلُ: إِنَّهُمْ قَدْ جَعَلُوا فِي الْعِرَاقِ خَلِيفَةً وَلَا يَرَوْنَ إِلَّا أَنَّهُ الْخَلِيفَةُ! قَالَ: كَذَبُوا أَعْدَاءُ اللَّهِ، مَا قَالَ اللَّهُ لَهُمْ: «إِنَّكُمْ جَاعِلُونَ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»، وَلَكِنْ قَالَ: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ﴾، فَلَوْ جَعَلُوا فِيهَا خَلِيفَةً دُونَ الْخَلِيفَةِ الَّذِي جَعَلَهُ اللَّهُ فِيهَا لَكَانُوا بِذَلِكَ مُشْرِكِينَ، قَالَ الرَّجُلُ: وَمَنْ هَذَا الْخَلِيفَةُ الَّذِي جَعَلَهُ اللَّهُ فِيهَا؟ قَالَ: رَجُلٌ مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ يُقَالُ لَهُ الْمُهْدِيُّ.

ترجمه:

عبد الله بن محمد بلخی ما را خبر داد، گفت: مردی در حالی که من حاضر بودم از منصور درباره‌ی سخن خداوند بلندمرتبه پرسید که می‌فرماید: «هرآینه من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام»، پس فرمود: خداوند از زمانی که وعده داد، همواره در زمین خلیفه‌ای را قرار داده است، خواه آشکار و مشهور بوده باشد و خواه ترسان و گمنام و هرآینه خداوند وعده‌اش را خلاف نمی‌کند. مرد گفت: آن‌ها در عراق خلیفه‌ای را قرار داده‌اند و اعتقادی جز این ندارند که او خلیفه است! فرمود: دشمنان خداوند دروغ می‌گویند! خداوند به آن‌ها نفرمود که شما در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌اید، بلکه فرمود: «من قرار دهنده‌ام»، پس اگر آن‌ها در آن خلیفه‌ای قرار دهند جز خلیفه‌ای که خداوند در آن قرار داده است، هرآینه با این کار مشرک می‌شوند. مرد گفت: این خلیفه‌ای که خداوند در آن قرار داده، کیست؟ فرمود: مردی از نسل فاطمه که به او مهدی گفته می‌شود.

۳. أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ دَاوُودَ الْفَيْضِ آبَادِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: ﴿سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا﴾، وَعَدَ أَنْ يَجْعَلَ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً، قُلْتُ: إِنَّهُمْ يُنْكِرُونَ أَنْ يَكُونَ لِلَّهِ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً! قَالَ: إِنَّهُ فِيهَا وَإِنْ أَنْكَرَهُ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا، ثُمَّ قَالَ: إِنِّي نُبَيِّتُ أَنَّهُمْ جَعَلُوا فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ، قُلْتُ: نَعَمْ، وَسَفَكُوا لَهُ الدَّمَاءَ، قَالَ: هُوَ خَلِيفَةُ الَّذِينَ ظَلَمُوا، وَخَلِيفَةُ اللَّهِ هُوَ الْمُهْدِيُّ.

ترجمه:

علی بن داوود فیض‌آبادی ما را خبر داد، گفت: شنیدم منصور می‌فرماید: «منزه است پروردگارمان، بی‌گمان وعده‌ی پروردگارمان عملی شد»، وعده داد که در زمین خلیفه‌ای را قرار می‌دهد، گفتم: آن‌ها انکار می‌کنند که برای خداوند در زمین خلیفه‌ای باشد! فرمود: او در آن است

۱. منظور ابو بکر بغدادی خلیفه‌ی داعش است.

۲. الإسراء/ ۱۰۸

اگرچه همه‌ی کسانی که در زمینند انکارش کنند، سپس فرمود: من خبر داده شده‌ام که آن‌ها در زمین خلیفه‌ای از اهل عراق قرار دادند^۱، گفتم: آری و برای او خون‌ها ریختند، فرمود: او خلیفه‌ی کسانی است که ستم کردند و خلیفه‌ی خداوند همانا مهدی است.

۴. أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْهَرَوِيُّ، قَالَ: سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، فَقُلْتُ: إِنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا أَرَادَ بِالْخَلِيفَةِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلَمْ يَجْعَلْ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِ، قَالَ: كَذَبُوا، فَمَنِ الْقَائِلُ لِذَاوُودَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ﴿إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى﴾؟^۲ قُلْتُ: إِنَّهُمْ يَقُولُونَ: كَانَ ذَلِكَ فِي الْأَمَمِ السَّابِقَةِ، وَلَمْ يَجْعَلْ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ خَلِيفَةً كَأَدَمَ وَذَاوُودَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، قَالَ: كَذَبُوا، فَمَنِ الْقَائِلُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾؟^۳ قُلْتُ: إِنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا أَرَادَ الَّذِينَ مَلَكَوْا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، كَبْنِي أُمِّيَّةَ وَبَنِي عَبَّاسٍ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ، قَالَ: كَذَبُوا، فَهَلْ مَلَكَ مِنْهُمْ إِلَّا كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ؟^۴ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَ أَنْ يَسْتَخْلِفَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ، فَمَنْ أَشْرَكَ فِي إِيْمَانِهِ أَوْ عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ فَلَيْسَ مِمَّنْ اسْتَخْلَفَهُ اللَّهُ وَإِنْ مَلَكَ وَتَسَمَّى بِخَلِيفَةٍ! قُلْتُ: إِنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يَسْتَخْلِفُهُمْ بِتَغْلِبٍ أَوْ اخْتِيَارٍ مِنْ أَهْلِ الْحُلِّ وَالْعَقْدِ، قَالَ: كَذَبُوا، بَلْ يَسْتَخْلِفُهُمْ ﴿كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ أَمْثَالَ آدَمَ وَذَاوُودَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، وَمَا اسْتَخْلَفَهُمْ بِتَغْلِبٍ وَلَا اخْتِيَارٍ مِنْ أَهْلِ الْحُلِّ وَالْعَقْدِ، وَلَكِنْ اسْتَخْلَفَهُمْ بِوَحْيٍ مِنْهُ، كَمَا أَوْحَى: ﴿يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ﴾، ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا﴾، فَأَخَذَنِي الْبُكَاءُ، فَقَالَ: مَا يُبْكِيكَ؟ قُلْتُ: عَلِمْتُ بِالْكِتَابِ وَجَهْلُهُمْ بِكَ! قَالَ: لَا يُبْكِيَنَّكَ ذَلِكَ، فَمَنْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَعْلَمَهُ الْكِتَابَ لِأَعْلَمَهُ بِي، وَإِنْ كَانَ فِي مَعَارَةٍ!

ترجمه:

محمد بن عبد الرحمن هروی ما را خبر داد، گفت: از منصور درباره‌ی سخن خداوند بلندمرتبه پرسیدم که فرموده است: «هرآینه من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام»، پس گفتم: آن‌ها می‌گویند که منظورش از خلیفه تنها آدم علیه السلام بوده و پس از او خلیفه‌ای در زمین قرار نداده است، فرمود: دروغ می‌گویند، پس چه کسی به داوود علیه السلام فرموده است: «ما تو را خلیفه‌ای در زمین قرار دادیم، پس میان مردم به حق حکم کن و از هوای خود پیروی نکن»؟! گفتم: آن‌ها می‌گویند که

۱. منظور ابو بکر بغدادی خلیفه‌ی داعش است.

۲. ص / ۲۶

۳. التَّوْر / ۵۵

۴. البقرة / ۲۴۷

آن در امت‌های گذشته بوده و در این امت خلیفه‌ای مانند آدم و داوود علیهما السلام قرار نداده است، فرمود: دروغ می‌گویند، پس چه کسی به این امت فرموده است: «خداوند به کسانی از شما که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند وعده داده است که حتماً آنان را در زمین خلیفه گرداند همان طور که کسانی پیش از آنان را خلیفه گرداند»؟! گفتیم: آن‌ها می‌گویند که منظورش همان کسانی از مسلمانان بوده است که به حکومت رسیدند، مانند بنی امیه، بنی عباس و کسانی که پس از آنان آمدند، فرمود: دروغ می‌گویند، مگر از آن‌ها جز جبارانی سرکش به حکومت رسیدند؟! هرآینه خداوند وعده داده است کسانی از آن‌ها که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند را خلیفه گرداند، پس هر کس در ایمان خود مشرک شده یا کاری ناشایست انجام داده باشد، از کسانی که خداوند آن‌ها را خلیفه گردانده است نیست، اگرچه به حکومت رسد و خلیفه نامیده شود. گفتیم: آن‌ها می‌گویند که آن‌ها را با سلطه یافتن یا انتخاب اهل حل و عقد^۱ خلیفه می‌گرداند، فرمود: دروغ می‌گویند، بل آن‌ها را خلیفه می‌گرداند «همان طور که کسانی پیش از آن‌ها را خلیفه گرداند» امثال آدم و داوود علیهما السلام را و آن‌ها را با سلطه یافتن یا انتخاب اهل حل و عقد خلیفه نگرداند، بلکه با وحی از جانب خود خلیفه گرداند؛ چنانکه وحی فرمود: «ای داوود! ما تو را خلیفه‌ای در زمین قرار دادیم»، «و پیامبرشان به آنان فرمود که خداوند طالوت را برایتان حاکم قرار داده است». در این هنگام من را گریه گرفت، پس فرمود: چه چیزی تو را به گریه انداخته است؟! گفتیم: علم تو به کتاب و جهل آن‌ها به تو! فرمود: آن تو را به گریه نیندازد؛ زیرا هر کس که خداوند خواسته باشد کتاب را به او بیاموزد، او را به من عالم می‌گرداند، اگرچه درون غاری باشد!

۵. أَخْبَرَنَا جُبَيْرُ بْنُ عَطَاءٍ الْحُجَنْدِيُّ، قَالَ: سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾^۱ مَا كَانَتْ تِلْكَ الْأَسْمَاءُ؟ فَقَالَ: كَانَتْ أَسْمَاءَ خُلَفَاءِ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ لِأَنَّهُ لَمَّا قَالَ لِلْمَلَائِكَةِ: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ﴾^۲، فَعَلَّمَ آدَمَ أَسْمَاءَ خُلَفَائِهِ فِي الْأَرْضِ كُلَّهَا لِيُنَبِّئَ الْمَلَائِكَةَ فَيَعْلَمُوا أَنَّهُ لَا يَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ خَلِيفَةً وَلَكِنْ يَجْعَلُ التَّيِّبِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءَ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا! ﴿فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾^۳ وَكَانَ الْمَهْدِيُّ وَاللَّهُ مِنْ تِلْكَ الْأَسْمَاءِ!

۱. شورای بزرگان؛ مجلس خبرگان

۲. البقرة / ۳۱

۳. البقرة / ۳۰

۴. البقرة / ۳۳

ترجمه:

جُبیر بن عطاء خجندی ما را خبر داد، گفت: از منصور درباره‌ی سخن خداوند بلندمرتبه پرسیدم که می‌فرماید: «و همه‌ی نام‌ها را به آدم آموخت، سپس آنان را بر فرشتگان عرضه کرد، پس گفت: من را از نام‌های اینان خبر دهید اگر راست می‌گویید»، آن نام‌ها چه بود؟ پس فرمود: نام‌های خلفاء خداوند در زمین بود؛ زیرا او هنگامی که به فرشتگان فرمود: «من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام، گفتند: آیا در آن کسی را قرار می‌دهی که در آن تباهی می‌انگیزد و خون‌ها می‌ریزد؟!»، پس همه‌ی نام‌های خلفاء خود در زمین را به آدم آموخت تا به فرشتگان خبر دهد، پس بداند که او در آن کسی که در آن تباهی می‌انگیزد و خون‌ها می‌ریزد را خلیفه قرار نمی‌دهد، بلکه پیامبران و صدیقان و شهیدان و صالحان را قرار می‌دهد و آنان نیکو رفیقانی هستند! «پس چون آن‌ها را از نام‌های آنان آگاه کرد گفت: آیا به شما نگفتم که من نهان آسمان‌ها و زمین را می‌دانم و چیزی که آشکار می‌کنید و چیزی که پنهان می‌دارید را می‌دانم؟!» و به خدا سوگند که مهدی یکی از آن نام‌ها بود!

۶. أَخْبَرَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ عَبْدِ الْقَيْوَمِ، قَالَ: قُلْتُ لِلْمَنْصُورِ: إِنَّ لِي جَارًا عَلَامَةً قَدْ حَفِظَ أَلْفَ حَدِيثٍ بِإِسْنَادِهِ، وَلَا تَسْأَلُهُ عَنْ شَيْءٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى إِلَّا وَيُخْبِرُكَ بِهِ، وَيَعْلَمُ الْفِقْهَ وَاللُّغَةَ وَالتَّفْسِيرَ! فَقَالَ: أَيْعَلَمُ أَنَّ لِلَّهِ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: فَإِنَّهُ مِنَ الْجَاهِلِينَ!

ترجمه:

عبد السلام بن عبد القیوم ما را خبر داد، گفت: به منصور گفتم: من همسایه‌ای بسیار دانشمند دارم که هزار حدیث را با اسنادش در حفظ دارد و از او چیزی درباره‌ی کتاب خداوند بلندمرتبه نمی‌پرسی مگر اینکه پاسخ می‌دهد و با فقه و لغت و تفسیر نیز آشناست! فرمود: آیا می‌داند که برای خداوند در زمین خلیفه‌ای وجود دارد؟! گفتم: نه، فرمود: پس او از جاهلان است!

